

PODSTICANJE ČITANJA KOD DJECE I MLADIH

Kako odgovoriti na njihove savremene potrebe, zahtjeve i prava

READING STIMULATION AMONG CHILDREN AND YOUNGSTERS

How to meet their contemporary needs, requirements and rights

Mr. sc. Indira KASAPOVIĆ

Prva gimnazija Zenica / The First Gymnasium Zenica

Zenica, BiH

indira@vizija.ba

Sažetak

U radu se polazi od konstatacije da je naše društvo još uvijek daleko iza razvijenih zemalja u podsticanju čitanja i razvijanju kulture čitanja građana svih starosnih dobi, a posebno djece i mladih. Mali je broj ozbiljnih naučnih i stručnih nastojanja i aktivnosti, te nedovoljno literature o čitanju i načinima podsticanja čitanja na bosanskom / hrvatskom / srpskom jeziku. Za koncipiranje i realizaciju odgovarajućih programa podsticanja čitanja namijenjenih djeci i mladima najodgovornije su biblioteke i škole, jer je riječ o važnom dijelu odgojno-obrazovnog procesa. Nekoliko značajnijih projekata u regiji na istraživanju i podsticanju čitanja koji se realiziraju posljednjih godina daje nadu da se stvari polako mijenjaju nabolje.

Ključne riječi

čitanje, podsticanje čitanja, programi podsticanja čitanja, djeca, mladi.

Abstract

The paper starts from the claim that our society is still far behind developed countries in encouraging reading and developing a culture of reading citizens of all ages and especially children and young adults. A small number of serious scientific and technical efforts and activities, and insufficient literature on reading and ways of promoting reading in Bosnian/Croatian/Serbian. For the design and implementation of appropriate programs promoting reading intended for children and young people most responsible are the libraries and schools, because it is an important part of the educational process and education. Several significant projects in the region to encourage research and reading that is implemented in recent years gives hope that things are slowly changing for the better.

Keywords

reading, encourage reading, programs promoting reading, children, young adults.

UVOD

„Moguće je, posve uvjerljivo, tvrditi da se nalazimo na početku novog srednjeg vijeka u kojem će učenje biti tek razbibriga nekolicine, dokumenti će biti nestalni i skloni nestajanju kao i rukopisi prije doba tiska, a navika kontinuiranog čitanja smatrat će se ekscentričnošću.“ (M. Gorman)¹

Savremena biblioteka djelatnost u Bosni i Hercegovini ne može se posmatrati izvan konteksta u kojem se nalazi, a koji podrazumijeva ukupnost političkih, ekonomskih i socijalnih prilika koje ovdje vladaju. Naše društvo još uvijek se nalazi u političkoj, ekonomskoj, društvenoj i kulturnoj tranziciji, te je u mnogim aspektima daleko iza razvijenih društava. Stoga je i

¹Gorman, M. Postojana knjižnica : tehnologija, tradicija i potraga za ravnotežom. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006, str. 120.

na probleme pismenosti i kulture čitanja nužno gledati kroz te „tranzicijske naočale“ - kao na pokušaje da se uhvati korak sa onima ispred nas. Zato je razumljivo zašto je veoma malo ozbiljnih teorijskih i praktičnih napora da se uoče, analiziraju i osvijetle problemi pismenosti i čitanja, kao i aktivnosti na poboljšanju stanja. Ako želimo slijediti razvijena društva neophodno je ispoštovati međunarodne dokumente koji obavezuju svaku zemlju da osigura ispunjavanje određenih prava svojih građana. Ovdje se misli, između ostaloga, na Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima djeteta (1989), Memorandum EU o cjeloživotnom učenju (2000), Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje (2006), IFLA-ine Smjernice za bibliotečke usluge za djecu (2003), IFLA-ine Smjernice za bibliotečke usluge za bebe i malu djecu (2007) i druge.

Postoji mnogo literature i istraživanja o čitanju u svijetu. Među njima najobuhvatnija su istraživanja u zemljama koje su vodeće u razvijenosti čitalačkih navika, kao što su Holandija, Finska, Poljska i Velika Britanija.² Uprkos tome, izgleda da se i u takvim državama smatra da je kultura čitanja nedovoljno razvijena, jer se Gormanova gotovo apokaliptična rečenica s početka teksta odnosi upravo na njih. Možemo zaključiti da ova ocjena jednako vrijedi za visokorazvijene zajednice i za one slabije razvijene, iako su uzroci takvog stanja potpuno različiti. Međutim, slijedeći Gormanovu misao, moramo znati da nikada ne možemo pretjerati u isticanju važnosti čitanja za mentalni razvoj i proces obrazovanja i cjeloživotnog učenja.³

Društvo koje uči i mjesto biblioteke u njemu

Danas je više nego ikada naglašena obrazovna uloga biblioteka u savremenom tehnologiziranom svijetu. Razlog tome je formulisanje koncepta cjeloživotnog učenja u „društvu koje uči“, što je nova ideja koja obuhvata učenje u razdoblju od rođenja do starosti. Riječ je o odgovoru na osnovna obilježja i zahtjeve novog doba, kao što su globalizacija i umrežavanje, brz tehnološki razvoj, ekonomija utemeljena na informacijama, te ubrzano zastarijevanje informacija i znanja.⁴ Za uspješno učestvovanje u javnom životu i na tržištu rada nije dovoljna tradicionalna pismenost, već se uvodi novi skup vještina i znanja koji se naziva informacijska pismenost, a upravo biblioteka postaje najvažniji faktor u podizanju razine pismenosti. Danas se niko ne može nadati da će u mladosti steći početni fundus znanja koji će mu potrajati za cijeli život, jer brze promjene koje se događaju u svijetu zahtijevaju da se znanje stalno osavremenjuje. Time i pitanje kada početi s obrazovanjem postaje izlišno, jer koncept cjeloživotnog učenja podrazumijeva da učenje traje čitav život – od ranog djetinjstva do duboke starosti.

Zbog toga savremene biblioteke trebaju biti mjesta javnog pristupa mrežama na kojima se osigurava poduka iz znanja i vještina potrebnih za upotrebu informacijskih izvora i tehnologija, pružanje pomoći pri pronalaženju izvora znanja i „opskrbljivanje“ izvorima znanja. To su nove i vrlo složene i odgovorne zadatke savremene biblioteke, koje su pridodate tradicionalnim zadacima, s ciljem odgovaranja na promjene i zahtjeve novoga okruženja. Nastojeći odgovoriti jednako na prava i potrebe svih građana, biblioteke pomažu i u prevladavanju digitalnog i socijalnog jaza između bogatih i siromašnih, većine i manjine, gradskog i seoskog stanovništva, zdravih i bolesnih, itd.⁵ Ova im uloga i pristaje jer su biblioteke po svojoj misiji oduvijek bile demokratske ustanove – one se zalažu za slobodu, jednakost i prava ljudi.⁶ Ako je istinita tvrdnja da demokratija ovisi o dobro informisanom biračkom tijelu, onda u širem smislu demokratija ovisi o obrazovanju, a biblioteke su sastavni dio obrazovanja.

Biblioteke i čitanje u digitalnom dobu

Nesumnjivo je da živimo u razvijenom digitalnom svijetu, ali je malo poznato da je ovo i doba krize pismenosti kojoj nije uzrok velika stopa nepismenih već povećanje broja apismenih – onih koji znaju čitati ali ne čitaju. O čitanju u digitalnom svijetu i budućnosti biblioteka doista inspirativno i optimistično govori spomenuti Gorman, čija je osnovna teza da se ne nalazimo u nekom epohalnom transformacijskom vremenu nego u važnoj tački evolucije biblioteka.⁷ On smatra da prijetnja čitanju nije masovna nepismenost, kao u historijskom srednjem vijeku, već apismenost masa uspavanih tehnologijom koja

2 Usp. Jelušić, S. Dječja knjižnica u razvijanju čitateljske kulture u obitelji : priopćenje o projektu Istraživanje čitateljskih interesa i informacijskih potreba djece i mladih. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=39595 (2008-09-05)

3 Usp. Gorman, M., nav. djelo, str. 43.

4 Usp. Špiranec, S. Informacijska pismenost – ključ za cjeloživotno učenje. // Časopis Edupoint 3, 17(2003). URL: http://www.carnet.hr/cimages/edupoint/ep_17_1.pdf (2008-09-05)

5 Isto, str. 38.

6 Usp. Gorman, M., nav. djelo, str. 82.

7 Isto, str. 114.

se koristi u informativno-zabavne svrhe i druge oblike jeftine zabave.⁸ Pod pravom pismenošću on podrazumijeva cjeloživotni proces opismenjavanja i kontinuirano čitanje složenih tekstova.

U sličnom tonu, ali sa izvjesnom dozom zabrinutosti za budućnost biblioteka i čitanja, govori P. Brophy koji biblioteke smatra simbolom civilizovanih društava, navodeći da spaljivanje Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine u Sarajevu simbolizira propadanje u barbarstvo.⁹ On međutim smatra da se nalazimo u revolucionarnom dobu krupnih promjena i potpuno novih paradigmi, te da su knjižnice u opasnosti da potpuno nestanu ukoliko se ne promijene, nudeći sistematičan i strategijski pristup budućnosti.¹⁰

Čitanje radi informisanja i obrazovanja

Čitanje je jedna od temeljnih vještina u skupu vještina koje obuhvata informacijska pismenost i koje su potrebne za cjeloživotno učenje, jer je ono potrebno u korištenju svih vrsta medija. Dvije su osnovne vrste čitanja s obzirom na svrhu ove aktivnosti: funkcionalno čitanje, odnosno čitanje za obrazovne svrhe i čitanje radi zadovoljstva,¹¹ odnosno iz užitka, zabave, razonode. Čitanjem kao složenim psihološkim procesom i glavnim sredstvom učenja bave se pedagozi i psiholozi. B. Stevanović naglašava da je čitanje najčešći oblik školskog učenja i da se oko 90% učenja u školi sastoji u čitanju knjiga i bilješki s predavanja.¹² Još davne 1971. godine on upozorava da ako se pojedinac želi dalje usavršavati ne može, zbog razvoja nauke, tehnike, umjetnosti i kulture uopće, te velike produkcije knjiga, pratiti ni mali dio onoga što ga zanima ukoliko ne čita brzo i s razumijevanjem.¹³ Zanimljivo je da on navodi da je tok mislenih procesa daleko brži od najbržeg mogućeg čitanja i da čitanje samo usporava tu misao, što je za ono vrijeme bila gotovo revolucionarna misao.

Kada je riječ o brzini čitanja, 1977. godine A. Kobola naglašava da „današnji čitalac mora čitati brže i efikasnije od nekadašnjega“,¹⁴ a takve rezultate moguće je postići samo čitanjem u sebi, koje je za njega posebna vrsta čitanja. On navodi da dobri i rutinirani čitači pročitano gradivo usvajaju bolje i trajnije, suprotno popularnom vjerovanju.¹⁵ Među svim stečenim znanjima koja su ključna za uspjeh i u školi i u životu izvan škole savremeni psiholozi ističu upravo čitanje kao najvažnije.¹⁶ Navodi se da postoje bliske veze između učenja, čitanja i razumijevanja, te da tokom najvećeg dijela našeg života često zavisimo od sposobnosti učenja iz onoga što čitamo.¹⁷ Čitanje, po definiciji T. Grgina, uključuje dvije međusobno zavisne komponente: dekodiranje i razumijevanje teksta, a razumijevanje je rezultat elaboracije pročitanih i iz dugotrajnoga pamćenja aktueliziranih informacija.¹⁸

Čitanje iz zadovoljstva

U novije vrijeme naglašava se da čitanje nije samo primanje informacija iz pisanog teksta, nego ono utiče na razvoj ličnosti individue tako što je oblikuje i poboljšava.¹⁹ Ono je povezano sa interesom, sklonostima, ukusom i navikama pojedinca, odnosno s njegovom čitalačkom kulturom. Upravo su djetinjstvo i mladalaštvo razdoblja kada se formiraju čitalački interesi i sklonosti, a stimulativna okolina presudna je za razvoj kulture čitanja. Stoga je važna uloga porodice, ali i svih vrsta biblioteka u osiguravanju pristupa materijalima za čitanje, buđenju i razvijanju interesa za čitanje, odnosno primjerenih bibliotečkih programa i usluga, kako bi ono postalo ne samo navika nego unutarnja potreba mladog čovjeka. Ističe se da čitanje iz užitka oslobađa, humanizira, pomaže emocionalnu stabilnost i ispunjava slobodno vrijeme na prihvatljiv način.²⁰

⁸ Isto, str. 120.

⁹ Usp. Brofi, P. Biblioteka u dvadeset prvom veku : nove usluge za informaciono doba. Beograd: Clio, 2005, str. 10.

¹⁰ Isto, str. 8.

¹¹ Usp. Stričević, I. Reading for Pleasure: What libraries for children and young adults owe to each child and young person and to the society as a whole. Hong Kong: The Chen Yet-Sen Family Foundation, 2007. URL: http://www.chenyetsenfoundation.org/file/speech_content_Ivanka.doc (2009-05-27)

¹² Usp. Stevanović, B. Pedagoška psihologija. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Republike Srbije, 1971, str. 124.

¹³ Isto, str. 104.

¹⁴ Usp. Kobola, A. Unapređivanje čitanja u osnovnoj školi. Zagreb : Školska knjiga, 1977, str. 14.

¹⁵ Isto, str. 15.

¹⁶ Usp. Howe, M. J. A. Psihologija učenja : priručnik za nastavnike. Jastrebarsko: „Naklada Slap“, 2002, str. 22.

¹⁷ Isto, str. 117.

¹⁸ Usp. Grgin, T. Edukacijska psihologija. Jastrebarsko: „Naklada Slap“, 1997, str. 186.

¹⁹ Usp. Stričević, I., nav. djelo. URL:

http://www.chenyetsenfoundation.org/file/speech_content_Ivanka.doc (2009-05-27)

²⁰ Isto

Utjecaj porodice na čitanje

Uvođenje djeteta u svijet knjige i čitanja, pažljivo i bez prisile, djelujući tako da ono zavoli čitanje i uživa u njemu cijeli život, te da se koristi tom sposobnošću i vještinom u razne svrhe, veoma je kompleksna, ozbiljna i odgovorna zadaća. S podukom treba početi od najranije dobi, o čemu govore i IFLA-ine Smjernice za bibliotečke usluge za bebe i malu djecu,²¹ objavljene 2007. godine. Voditeljica projekta Čitajmo im od najranije dobi, 2006. I. Stričević ističe da su roditelji najodgovorniji za usvajanje djetetovih navika jer imaju najbolju priliku i mogućnost da svom djetetu pruže temeljne navike,²² pa je i kompetentnost roditelja postala važna u pravilnom i svestranom odgoju djeteta. Brojna su naučna istraživanja u svijetu pokazala da je čitanje djetetu u najranijoj dobi jednako važno za njegov razvoj kao i briga o njegovim osnovnim potrebama. Pod uticajem tih spoznaja razvili su se u svijetu posljednjih godina raznovrsni programi podsticanja čitanja djeci čak od trenutka njihovog rođenja. Jedan od njih je projekt pokrenut u Americi pod nazivom Rođeni za čitanje (Born to Read), koji je proširen na mnoge zemlje svijeta.

Svakodnevno čitanje djetetu koje se odvija uz osjećaj povezanosti, topline i zajedničkog uživanja u priči, omogućit će da takav užitak postane njegova stalna potreba. Međutim, efikasno zajedničko čitanje nije ono u kojemu je odrasli čitač a dijete samo pasivni posmatrač i slušalac, nego je to aktivno podučavanje u kojem se moraju poštovati neki principi i pravila, jer je cilj da se u djetetu razvija ljubav prema knjizi i čitanju, ali i njegove govorne i spoznajne sposobnosti. Voditeljica projekta Čitajmo im od najranije dobi navodi deset „zlatnih“ pravila za roditelje kako bi postigli da njihovo dijete zavoli čitanje i razvije vještinu čitanja. Neka od njih su: razgovor sa djetetom, slušanje djeteta, poštovanje, svakodnevno čitanje naglas, stvaranje rituala čitanja, poklanjanje knjiga i ograničavanje gledanja televizijskog programa. Takođe, kako su pokazala istraživanja, najvažniji faktori koji djeluju na motivaciju za čitanjem, razvoj čitalačkih vještina i čitalačku kulturu jesu podsticaji roditelja i njihova zainteresovanost za čitanje djetetu, model roditelja koji i sami čitaju, kao i izloženost djeteta materijalima za čitanje.²³

Niz je različitih programa za razvijanje porodične pismenosti koji su posebno brojni u SAD, Velikoj Britaniji i Kanadi. Oni imaju nekoliko zajedničkih karakteristika: edukacija djece rane dobi za kasniji uspjeh u školi, edukacija odraslih o odgoju djece i važnosti razvijanja pismenosti kod djece, te radionice za razvoj pismenosti za djecu i odrasle.²⁴ I u Hrvatskoj se posljednjih godina sve više pažnje posvećuje istraživanjima porodične pismenosti, s naglaskom na djecu predškolske dobi i njihove roditelje, te na uticaj porodičnog konteksta na čitalačku kulturu djeteta.

Podsticanje čitanja u školama

Međunarodne smjernice za razvoj biblioteka i bibliotečkih usluga bave se nekim aspektima podsticanja čitanja, a postoje i primjeri dobre prakse u svijetu koji zorno pokazuju kako treba djelovati. Međutim, stručna literatura ipak se nedovoljno bavi podsticanjem čitanja kao pojmom, ali i kao aktivnošću koja bi se morala planski i sistematski provoditi u školama i bibliotekama. Ponekad se u starijoj literaturi nalaze neka ozbiljnija teorijska razmatranja o ovoj temi češće nego u novijoj, koja ostaje na površini problema ili ga osvjetljava samo s jednog stajališta, pa ih obje možemo uzeti kao relevantne. Nažalost, obje vrste literature najčešće se zadržavaju na edukaciji korisnika za informacijsku pismenost i služenje bibliotečkim izvorima ili na afirmisanju čitanja kao općenito korisnoj vještini i navici, preporučujući bibliotekarima popularizaciju čitanja kao stalnu aktivnost i tradicionalnu zadaću i misiju svake biblioteke, ali ne nudeći cjelovite odgojno-obrazovne bibliotečke programe. Osim toga, bez preciznijeg teorijskog definisanja pojmova nije moguća niti organizovanja aktivnost kojom se žele ostvariti trajniji odgojni ciljevi, pa tako ni podsticanje čitanja. Bez obzira na to, čitanje kao korisnu i vrijednu aktivnost moguće je podsticati u porodici, vrtiću, školi, bibliotekama, udrugama i drugim društvenim grupama, u užoj i široj zajednici koja želi učestvovati u razvijanju kulture čitanja i pismenosti svojih članova u skladu sa zahtjevima modernog građanskog društva.

Prema IFLA/UNESCO Smjernicama za školske biblioteke, objavljenim 2002. godine, jedna od dužnosti školskog bibliote-

21 IFLA/UNESCO Guidelines for Library Services to Babies and Toddlers. URL: <http://www.ifla.org/en/publications/guidelines-for-library-services-to-babies-and-toddlers> (2009-05-28)

22 Usp. Stričević, I. Tekst za odgojitelje o ranoj pismenosti i čitanju djeci, 2006. Projekt Komisije za knjižnične usluge za djecu i mladež Hrvatskoga knjižničarskog društva „Čitajmo im od najranije dobi“. URL: http://www.hkdrustvo.hr/hr/projekti/citajmo_im_od_najranije_dobi/ (2008-08-16)

23 Isto

24 Usp. Petr, K. Obiteljska pismenost. // Dijete i društvo : časopis za promicanje prava djeteta 6, 2(2005). / Stričević, Ivanka (ur.), str. 364-378.

kara je promovisanje programa čitanja, a bibliotekar treba da bude partner u učenju i da djeluje više savjetodavno, a manje kao onaj koji podučava u tradicionalnom smislu.²⁵ Zanimljiva je konstatacija koja se navodi - da neki tradicionalni metodi (a ne nastavnici koji se njima služe?!) vide udžbenik i nastavnika kao najvažniji izvor znanja, i kada se takvo shvaćanje kombinuje sa nastavom iza zatvorenih vrata učionice i sa strogim nadzorom nad učeničkim aktivnostima – knjižnica ostaje izvan vidokruga kao važna pomoć pri dolaženju do informacija.²⁶ Takav model podučavanja još uvijek prevladava u našim školama, iako se svi „zaklinju“ u savremene metode prilagođene učeniku. U poglavlju koje je naslovljeno kao Promocija biblioteke i čitanja ne govori se posebno o čitanju, nego o obrazovanju korisnika i sticanju vještina učenja i informacijske pismenosti kao najvažnijim zadaćama školske biblioteke. I u Manifestu za školske biblioteke, izdatom 2000. godine, među temeljnim zadaćama školske biblioteke navodi se podsticanje trajnih čitalačkih navika i uživanja u čitanju i učenju.²⁷

Primjera radi, u hrvatski nastavni program i u standarde za školske biblioteke ugrađeno je da je savremena školska biblioteka informacijski, medijski i komunikacijski centar škole.²⁸ Ipak, autori programa školske biblioteke ne govore o podsticanju čitanja eksplicitno kao o nekoj posebnoj aktivnosti, već samo u kontekstu razvijanja informacijske pismenosti i podučavanju učenika za samostalni rad. Navodi se da je zadaća školskog bibliotekara „stvoriti od učenika pravog čitatelja koji će s oduševljenjem i radošću osjetiti književno djelo“, te da je školska biblioteka „mjesto gdje se učenik uvodi u svijet knjige i čitanja“, ali se ne navodi na koji način, kojim metodama i po kojem programu i planu treba postići ove visoke i složene zahtjeve, osim ako se to ne podrazumijeva u okviru navedenih aktivnosti koje bi biblioteka trebala realizovati, kao što su radionice, književni susreti, čitalački klubovi, izložbe, promocije, takmičenja, izrade biltena, itd. Ove aktivnosti su samo oblici rada koji bi mogli poslužiti u realizaciji određenih sadržaja i odgojnih ciljeva.

U dostupnoj novijoj stručnoj literaturi na hrvatskom / srpskom / bosanskom jeziku također nema dovoljno jasnih i preciznih odgovora o načinima podsticanja čitanja, niti o posebnim programima koji bi podrazumijevali sve ono što obuhvata i bilo koji drugi odgojno-obrazovni program, a to su, između ostalog, sadržaj, metode, postupci, ciljevi, evaluacija, pedagoško vođenje i tako dalje. Autorice B. Pešaković i M. Todosijević također ne navode posebne programe i aktivnosti za podsticanje čitanja, nego govore o razvijanju čitalačkih i drugih sposobnosti učenika i usmjeravanju učenika u skladu s njihovim interesovanjima, bez konkretnijih prijedloga o tome kako otkrivati interese učenika, razvijati ih i usmjeravati.²⁹ Malo poetskije, ali ipak pogađajući suštinu, pišu T. Blažeković i B. Furlan kada među osnovnim zadacima školske biblioteke navode da ona treba „naučiti učenika da u knjizi traži savjetnika i učitelja za svoje osobne i opće probleme“, a to će postići tako što će „na najrazličitije načine stvarati u učenika trajne navike da sami traže knjigu i da se znaju njome i cjelokupnim knjižničnim fondom koristiti“. ³⁰ Uglavnom se pomalo neodređeno navode isti ili slični sadržaji i aktivnosti za koje se smatra da se podstiče čitanje, pri čemu je ipak veliki dio konkretnog posla ostavljen kao stvar lične odluke bibliotekara o tome šta je i kako najbolje činiti u datim okolnostima.

Sedamdesetih godina prošloga stoljeća A. Kobola je isticao da u programima unapređivanja čitanja moraju učestvovati svi nastavnici u osnovnoj školi, a ne samo nastavnici maternjeg jezika, te da je osnovna škola najpozvanija institucija koja treba organizovati pomoć učenicima u čitanju.³¹ On je čak predlagao izradu posebnog programa unapređivanja čitanja, prije kojega bi trebalo steći uvid u nivo čitalačke vještine i sposobnosti učenika. U tim programima, prema njegovom mišljenju, trebali bi se između ostalih naći sljedeći zadaci: stvaranje određenih povoljnih okolnosti za čitanje nabavkom literature iz različitih područja, vježbanje i razvijanje brzine čitanja na različim materijalima, te razvijanje čitalačkih interesa u učenika upoznavanjem tih interesa i njihovim korigovanjem podsticanjem učenika na čitanje literature.³² On nažalost nije predvidio ulogu školske biblioteke u ovim aktivnostima, ali danas je jasno da je ona u savremenoj školi važan faktor u podsticanju čitanja i stvaranju trajne navike i potrebe za čitanjem.

25 IFLA/UNESCO Smernice za školske biblioteke. // Glasnik Narodne biblioteke Srbije 1/2005.

URL: http://www.nbs.bg.ac.yu/view_file.php?file_id=1282 (2008-09-05)

26 Isto

27 Usp. IFLA/UNESCO Manifest za školske knjižnice, 2000. URL: <http://www.ifla.org/VII/s11/pubs/mani-hr.htm> (2008-08-16)

28 Usp. Lasić-Lazić, Jadranka... et al. Informacijska pismenost i poticanje čitanja, 2006. URL: http://www.knjiznicari.hr/UDK02/index.php/Informacijska_pismenost_i_poticanje_%C4%8Ditanja (2008-08-16)

29 Usp. Pešaković, B; Todosijević, M. Školska biblioteka u savremenom obrazovanju : priručnik za rad bibliotekara i nastavnika osnovnih i srednjih škola. Beograd: Nova prosveta, bez god.

30 Usp. Blažeković, T.; Furlan, B. Knjižnica osnovne škole. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1993, str. 9.

31 Usp. Kobola, A., nav. djelo, str. 190.

32 Isto, str. 192.

U vezi s tim, na početku teksta spomenuti savremeni autor M. Gorman tvrdi da ako djeca redovno dolaze u mjesnu narodnu biblioteku, a na raspolaganju im je i dobra školska biblioteka, ne samo da ranije nauče čitati već nauče i voljeti čitanje – ljubav koja će trajati cijeloga života.³³ On, za razliku od drugih autora, smatra da visokoškolske biblioteke imaju najvažniju ulogu u promidžbi prave pismenosti (pod kojom podrazumijeva i osposobljavanje ljudi da čitanjem postanu učenici), te da nastavni programi visokih škola i fakulteta moraju biti usmjereni na čitanje najboljih tekstova koje svijet može ponuditi. Po njemu, biblioteke svih vrsta trebale bi imati kontinuirane programe događanja, izložbi, klubova, rasprava i predavanja radi promidžbe i podsticanja čitanja.³⁴

Podsticanje čitanja kod djece i mladih u narodnim / dječjim bibliotekama

UNESCO-ov Manifest za narodne biblioteke iz 1994. godine dao je jasne odredbe o ulozi ovih biblioteka kao vitalnoj snazi u obrazovanju, kulturi i obavještanju. Narodne biblioteke postaju mjesni obavijesni centar, koji svojim korisnicima omogućuje neposredan pristup svim vrstama znanja i obavijesti.³⁵ Kao prva zadaća narodnih biblioteka navodi se stvaranje i jačanje čitalačkih navika djece od rane dobi, a među ostalim zadaćama su: podsticanje mašte i kreativnosti djece i mladih ljudi, te podrška i učestvovanje u programima razvijanja pismenosti namijenjenima svim dobnim grupama i iniciranje tih programa kada je to potrebno.³⁶ Zadnjih godina dodatno je promijenjena uloga narodnih biblioteka prepoznavanjem mladih i djece kao posebnih korisničkih grupa i objavljivanjem smjernica za bibliotečke usluge za ove skupine.

Djeca i mladi tretiraju se posljednjih godina od strane međunarodne bibliotekarske zajednice kao posebne korisničke grupe kojima trebaju i posebne bibliotečke usluge. IFLA-ine Smjernice za bibliotečke usluge za mlade objavljene su 2001.,³⁷ a Smjernice za bibliotečke usluge za djecu 2003. godine. U posljednjim smjernicama, kao prva zadaća biblioteke navodi se pružanje mogućnosti djeci da „osjete radost čitanja i uzbuđenje otkrivanja znanja i djela mašte“³⁸ osiguravanjem širokog izbora građe i aktivnosti. Navodi se da djecu treba ohrabrivati da se koriste bibliotekom od malih nogu, a uslugama za djecu treba pridavati jednaku važnost i jednako ih tretirati kao i usluge za odrasle, što za neke biblioteke još uvijek zvuči futuristički. Dječje biblioteke namijenjene su ne samo djeci predškolske i školske dobi i njihovim roditeljima, odgajateljima i učiteljima, nego i bebama i maloj djeci, te njihovim roditeljima i drugim članovima porodice, što je također futurizam za neke sredine, ali i cilj kojemu treba težiti.

U dječjem bibliotekarstvu dogodile su se posljednjih godina brojne promjene, koje se ogledaju u drukčijem pristupu korisnicima, promjenama u građi i opremi, programima i aktivnostima za djecu, te kompetencijama (ličnim osobinama, sposobnostima, znanjima i vještinama) koje bibliotekari koji rade s djecom trebaju posjedovati.³⁹ Prenošenjem naglaska sa potreba korisnika na prava svih korisnika na informaciju, pismenost, cjeloživotno učenje, kulturu, zabavu i lični razvoj u kontekstu društva koje uči, prošireno je polje djelovanja dječjih biblioteka. U radu s korisnicima ukinuta je donja dobná granica za djecu, odnosno značajno je pomaknuta s ranijih 7 godina na period od rođenja, što je uslovalo i prepoznavanje roditelja kao ciljane korisničke grupe, odnosno kao posrednika između biblioteke i djeteta. Komunikacijsko-tehnološke promjene uslovile su promjene u građi i opremi koja se preporučuje za davanje na korištenje u dječjim bibliotekama, od štampanih materijala (knjiga, časopisa, kataloga, brošura), do neknjižne građe (igračaka, audio- i videokaseta, CD-ova i DVD-ova, kompjuterskih programa i elektroničkih igara) i pristupa mrežama i bazama podataka.

Takođe, razvijaju se slobodniji oblici i metode rada s djecom, koji su orijentisani na aktivniju ulogu djeteta i izražavanje njegovih interesa i sklonosti, te se u skladu s tim preporučuju interaktivne, participativne i saradničke metode, te radionički tip rada.⁴⁰ Rezultat toga je veće bogatstvo i raznovrsnost programa za djecu, a u međunarodnim smjernicama preporučuju se sljedeće aktivnosti u radu s djecom: pričanje priča, lutkarske predstave, igre, dramatizacije, likovne aktivnosti, izložbe, razgovori o knjigama, grupe i klubovi za rasprave, informativni programi o raznim temama, susreti s poznatim osoba-

33 Usp. Gorman, M., nav. djelo, str. 51

34 Isto, str. 52

35 Usp. UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice 1994. URL: http://dzs.ffzg.hr/text/UNESCOv_manifest_za_narodne_knjiznice.htm (2008-09-10)

36 Isto

37 Nedavno je objavljena i revidirana verzija.

38 Usp. IFLA-ine Smjernice za knjižnične usluge za djecu. 2003. URL: <http://www.ifla.org/VII/s10/pubs/Childrens-Guidelines-hr.pdf> (2008-08-16)

39 Usp. Stričević, I. Dječja knjižnica ukorak s vremenom. // Dječja knjižnica za novo tisućljeće : zbornik. / Javor, Ranka (ur.). Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2001, str. 6-11.

40 Isto

ma, predstave (scenske, dramske, muzičke), saradnički programi s drugim ustanovama u lokalnoj zajednici, radionice (s naglaskom na druženje, socijalizaciju, kreativno izražavanje, razvoj kritičkog mišljenja i dr.).⁴¹ Međutim, bez postojanja osmišljenog programa i plana, ne može se postići trajniji cilj povremenim aktivnostima.

Mladost je jedinstveno životno razdoblje, polazište je Smjernica za bibliotečke usluge za mlade. Mladi imaju pravo na usluge jednakog kvaliteta kao i sve ostale dobne grupe stanovništva.⁴² Oni imaju pravo na informaciju i pravo na pismenost u najširem smislu, koja podrazumijeva i cjeloživotni proces učenja. Stoga bi, prema ovim Smjernicama, svaka biblioteka trebala osnovati službe i usluge za mlade kao dio svojih redovnih usluga. Ciljana grupa uključuje sve mlade ljude, bez obzira na rasu, vjeru, kulturnu pripadnost, te intelektualne i fizičke sposobnosti. Usluge za mlade moraju omogućiti prelaz sa usluga za djecu na usluge za odrasle, podsticati cjeloživotno učenje, motivisati korisnike na čitanje tokom cijelog života radi informisanja i uživanja u čitanju, promicati vještine informacijske pismenosti, te osigurati bibliotečku građu i usluge kako bi se zadovoljile njihove potrebe za obrazovanjem, informisanjem, kulturom i razonodom. Mladi ljudi moraju biti aktivno uključeni u osmišljavanje, provedbu i vrednovanje izvora, usluga i programa - to su samo neke od zadaća službi i usluga za mlade.

Mladi danas odrastaju u doba kulturne različitosti i globalizacije, brzog razvoja komunikacijskih tehnologija, brzih promjena trendova i novih oblika pismenosti. Stoga narodna biblioteka mora biti mjesno sastajalište za mlade, ali i za cijele porodice. Pri tome treba imati u vidu da se mladi ne osjećaju dobro u bibliotekama koje dijele sa djecom, kao i to da bi mladi ljudi u biblioteke dolazili u grupama, jer je razdoblje mladalaštva obilježeno odvajanjem od roditeljskog doma i vezivanjem za „raju“ koja preuzima funkciju porodice u pogledu emocionalne sigurnosti.⁴³ Tradicionalna ponuda biblioteka koja je okrenuta literaturi za mlade nije dovoljno privlačna, i mladi je većinom koriste samo za potrebe obaveznog školovanja i obrazovanja.⁴⁴ Potrebno je pridobiti ih da svoje slobodno vrijeme provode u biblioteci proširivanjem ponude i promocijom novih bibliotečkih usluga. U Smjernicama je istaknuto da su škole najvažniji saradnici i partneri narodnih biblioteka koje razvijaju usluge za mlade.

Zanimljivo je da je još prije više od trideset godina M. Todorović isticao odgojnu ulogu dječje biblioteke i bibliotekara kao odgajatelja koji, kako se navodi, mora biti ne samo dobar pedagog, već i psiholog i sociolog, te angažovani društveni radnik.⁴⁵ Zajedno sa školom i roditeljima, bibliotekar mora „češćim planskim i smišljenim intervencijama koje nikada ne smiju dobiti karakter prinude, omogućiti djetetu da za duže vrijeme zadovoljava potrebu za knjigom, ali na sadržajima koji nalaze najkraći put do njegova srca i tada će se dijete sve češće odazivati na njegove utjecaje“, smatra Todorović.⁴⁶ Objašnjavajući složenost rada bibliotekara u dječjoj biblioteci, on naglašava da bi bibliotekar - pedagog trebao nastojati da dobro upoznaje svoje mlade čitaoce razgovarajući s njima, podstičući ih, povremeno vodeći bilješke i razgovarajući sa nastavnicima i roditeljima, te provodeći odgovarajuće ankete. On bi također trebao biti pokretač i organizator brojnih aktivnosti djece u biblioteci koje su vezane uz knjigu: izložbe, čitalačke grupe i klubovi, literarni sastanci i predavanja.⁴⁷

Značajan je i članak D. Milunović, koja navodi da je podsticanje čitanja osnovni i nimalo jednostavan zadatak dječjih biblioteka, te da se od bibliotekara zahtijeva obilje sposobnosti, među kojima prije svega psihološka nadarenost koja, po njoj, podrazumijeva sposobnost procjenjivanja individualne prirode svakog malog čitaoca, kao i njegovo pravilno usmjerenje i uspješno vođenje kroz svijet knjige.⁴⁸ Ona takođe daje bibliotekama za djecu važnu ulogu, tvrdeći da su one u određenom smislu čak psihološki bitnije od škole i dječje predškolske ustanove u razvoju dječje psihe, te da je društvena uloga dječje biblioteke i u prevenciji asocijalnog i antisocijalnog ponašanja kod djece.⁴⁹ Nakon svega pobrojanoga, može se zaključiti da možda nikada na ovim prostorima bibliotekari nisu sistematski i primjereno obučeni i obrazovani za ovako

41 Isto

42 Usp. IFLA Smjernice za knjižnične usluge za mladež, 2001. URL: <http://www.ifla.org/VII/s10/pubs/guidelines-hr.pdf> (2008-03-10)

43 Usp. Schmitt, R. Rad u knjižnicama za mladež u Njemačkoj: nove ideje za zahtjevnju publiku, 2001. URL: <http://www.goethe.de/mmo/priv/568480-STANDARD.pdf> (2008-03-10)

44 Isto

45 Usp. Todorović, M. Pedagoška funkcija biblioteka, muzeja i arhiva i oblici saradnje sa školama : priručnik za nastavnike, bibliotekare, muzeologe i arhiviste. Sremski Karlovci: Muzej Vojvodine, 1977, str. 37.

46 Isto

47 Isto, str. 38.

48 Usp. Milunović, D. Biblioteke za decu i njihovi psihološki aspekti. // Glasnik Narodne biblioteke Srbije 1/2003. URL: http://www.nbs.bg.ac.yu/view_file.php?file_id=62 (2008-09-11)

49 Isto

brojne i odgovorne dužnosti, jer se u obrazovanju bibliotekara naglasak uglavnom stavlja na svladavanje usko „stručnih“ bibliotekarskih znanja i vještina.

Značajnija istraživanja, projekti i programi povezani s čitanjem u regiji

Prema dostupnim podacima, izgleda da se u Hrvatskoj među svim zemljama u regiji, s izuzetkom Slovenije, najviše piše i čini u pogledu podsticanja čitanja i razvoja pismenosti. Kada je riječ o Bosni i Hercegovini vrijedan je, ali nažalost jedini ove vrste, projekt Čitaj BiH - Domaća lektira.⁵⁰ To je kampanja koja, kako se navodi, ima za cilj „približavanje knjige svim kategorijama stanovništva, ali naročito učenicima osnovnih škola“, a taj cilj se ostvaruje posjećivanjem biblioteka kojima se poklanjaju knjige. Nažalost, iza ove kampanje, kao što se i ne može očekivati, ne stoji obuhvatnija aktivnost u razvijanju čitalačke kulture mladih, iako je ona obišla 30 gradova i poklonila 21.000 knjiga u 39 gradskih i školskih biblioteka.⁵¹

Prije tri godine napravljeno je prvo veliko istraživanje tržišta knjiga i čitalačkih navika u Srbiji, čiji je naručilac bila Narodna biblioteka Srbije iz Beograda.⁵² Istraživanje je vjerovatno dalo zanimljive pokazatelje, ali nažalost njegova elektronička inačica više nije dostupna na mrežnom mjestu Narodne biblioteke Srbije.⁵³ O projektu Istraživanje čitateljskih interesa i informacijskih potreba djece i mladih, realiziranom 2004. godine, izvijestio je voditelj projekta S. Jelušić, koji smatra da bi rezultati istraživanja mogli biti korisni za osavremenjivanje bibliotečkih službi i usluga, jer su čitalačke navike, kvaliteta bibliotečkih službi i usluga i ostala pitanja vezana uz to u direktnoj vezi sa budućnošću građana jedne zemlje.⁵⁴ On navodi da su rezultati toga istraživanja pokazali da biblioteka nije prepoznata kao podrška odgoju, te da je potrebno više poraditi na promidžbi bibliotečkih službi i usluga, naglašavajući da bi rezultati mogli dati smjernice za izradu programa za promidžbu čitanja za ciljne grupe.⁵⁵

Zaključak

Danas je više nego ikada naglašena obrazovna uloga biblioteka u savremenom tehnologiziranom svijetu. Savremene biblioteke trebaju biti mjesta javnog pristupa mrežama na kojima se osigurava poduka iz znanja i vještina potrebnih za upotrebu informacijskih izvora i tehnologija, pružanje pomoći pri pronalaženju izvora znanja i „opskrbljivanje“ izvorima znanja. Čitanje je jedna od osnovnih vještina u skupu vještina koje obuhvata informacijska pismenost i koje su potrebne za cjeloživotno učenje. U novije vrijeme naglašava se da čitanje nije samo primanje informacija iz pisanog teksta, nego ono utiče na razvoj ličnosti individue tako što je oblikuje i poboljšava.

Djeca i mladi tretiraju se posljednjih godina od strane međunarodne bibliotekarske zajednice kao posebne korisničke grupe kojima trebaju i posebne bibliotečke usluge. Upravo su djetinjstvo i mladalaštvo razdoblja kada se formiraju čitalački interesi i sklonosti, a stimulativna okolina presudna je za razvoj kulture čitanja. Stoga je važna uloga porodice i škole, ali i svih vrsta biblioteka u osiguravanju pristupa materijalima za čitanje, buđenju i razvijanju interesa za čitanje, odnosno primjerenih bibliotečkih programa i usluga, kako bi ono postalo ne samo navika nego unutarnja potreba mladog čovjeka. Radi odgovaranja na savremene potrebe, zahtjeve i prava djece i mladih neophodna je dobro osmišljena, planska, organizovana, sistematska i stručna aktivnost u radu s djecom i mladima na podsticanju čitanja koja bi se temeljila na međunarodnim dokumentima i smjernicama, naučno utvrđenim činjenicama i istraživanjima, kao i na odgovarajućim zakonima i standardima. Konačno, svaka zemlja, koja želi dobro svojim građanima i nastoji se uključiti u globalnu zajednicu utemeljenu na informacijama, trebala bi imati dugoročnu strategiju razvoja pismenosti na svim razinama i područjima, u okviru koje i primjerene programe za podsticanje čitanja i razvijanje čitalačke kulture djece i mladih.

50 Kampanju je pokrenula Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini zajedno sa Proba - Centrom za savremenu umjetnost i uz podršku BHT1.

51 URL: <http://citaj.ba/readbih> (2008-09-12)

52 Studija obuhvata detaljan kvantitativan i kvalitativan prikaz stanja u izdavačkim kućama, bibliotekama i knjižarama u Srbiji, a izradio ju je MC MOST, prema stručnoj međunarodnoj metodologiji i na velikom broju fokus grupa.

53 URL: <http://www.nbs.bg.ac.yu/events/event.php?id=11828> (2008-09-12)

54 Usp. Jelušić, S. Dječja knjižnica u razvijanju čitateljske kulture u obitelji : priopćenje o projektu Istraživanje čitateljskih interesa i informacijskih potreba djece i mladih. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=39595 (2008-09-05)

55 Isto

Literatura

- Blažeković, Tatjana; Furlan, Branka. Knjižnica osnovne škole. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1993.
- Brofi, Piter. Biblioteka u dvadeset prvom veku : nove usluge za informaciono doba. Beograd: Clio, 2005.
- Gorman, Michael. Postojana knjižnica : tehnologija, tradicija i potraga za ravnotežom. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006.
- Howe, Michael J. A. Psihologija učenja : priručnik za nastavnike. Jastrebarsko: „Naklada Slap“, 2002.
- IFLA / UNESCO Guidelines for Library Services to Babies and Toddlers. URL: <http://www.ifla.org/en/publications/guidelines-for-library-services-to-babies-and-toddlers> (2009-05-28)
- IFLA / UNESCO Manifest za školske knjižnice, 2000. URL: <http://www.ifla.org/VII/s11/pubs/mani-hr.htm> (2008-08-16)
- IFLA-ine Smjernice za knjižnične usluge za djecu, 2003. URL: <http://www.ifla.org/VII/s10/pubs/ChildrensGuidelines-hr.pdf> (2008-08-16)
- IFLA Smjernice za knjižnične usluge za mladež, 2001. URL: <http://www.ifla.org/VII/s10/pubs/guidelines-hr.pdf> (2008-09-05)
- IFLA / UNESCO Smernice za školske biblioteke. // Glasnik Narodne biblioteke Srbije 1/2005. URL: http://www.nbs.bg.ac.yu/view_file.php?file_id=1282(2008-09-05)
- Jelušić, Srećko. Dječja knjižnica u razvijanju čitateljske kulture u obitelji : priopćenje o projektu Istraživanje čitateljskih interesa i informacijskih potreba djece i mladih. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=39595 (2008-09-05)
- Kobola, Alojz. Unapređivanje čitanja u osnovnoj školi. Zagreb: Školska knjiga, 1977.
- Lasić - Lazić, Jadranka... et al. Informacijska pismenost i poticanje čitanja, 2006. URL: http://www.knjiznicari.hr/UDK02/index.php/Informacijska_pismenost_i_poticanje_%C4%8Ditanja (2008-08-16)
- Milunović, Dragana. Biblioteke za decu i njihovi psihološki aspekti. // Glasnik Narodne biblioteke Srbije, 1/2003. URL: http://www.nbs.bg.ac.yu/view_file.php?file_id=62 (2008-09-11)
- Pešaković, Branislava; Todosijević, Milka. Školska biblioteka u savremenom obrazovanju : priručnik za rad bibliotekara i nastavnika osnovnih i srednjih škola. Beograd: Nova prosveta, bez god.
- Petr, Kornelija. Obiteljska pismenost. // Dijete i društvo : časopis za promicanje prava djeteta 6, 2(2005). / Stričević, Ivanka (ur.), str. 364-378.
- Schmitt, Rita. Rad u knjižnicama za mladež u Njemačkoj: nove ideje za zahtjevnu publiku, 2001. URL: <http://www.goethe.de/mmo/priv/568480-STANDARD.pdf> (2008-03-10)
- Stevanović, Borislav. Pedagoška psihologija. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Republike Srbije, 1971.
- Stričević, Ivanka. Dječja knjižnica u korak s vremenom. // Dječja knjižnica za novo tisućljeće : zbornik. / Javor, Ranka (ur.). Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2001, str. 6-11.
- Stričević, Ivanka. Reading for Pleasure: What libraries for children and young adults owe to each child and young person and to the society as a whole. Hong Kong: The Chen Yet-Sen Family Foundation, 2007. URL: http://www.chenyetsenfoundation.org/file/speech_content_Ivanka.doc (2009-05-27)
- Stričević, Ivanka. Tekst za odgojitelje o ranoj pismenosti i čitanju djeci, 2006. Projekt Komisije za knjižnične usluge za djecu i mladež Hrvatskoga knjižničarskog društva „Čitajmo im od najranije dobi“. URL: http://www.hkdrustvo.hr/hr/projekti/citajmo_im_od_najranije_dobi/ (2008-08-16)
- Špiranec, Sonja. Informacijska pismenost – ključ za cjeloživotno učenje. // Časopis Edupoint 3, 17(2003). URL: http://www.carnet.hr/cimages/edupoint/ep_17_1.pdf (2008-09-05)
- Todorović, Milan. Pedagoška funkcija biblioteka, muzeja i arhiva i oblici saradnje sa školama : priručnik za nastavnike, bibliotekare, muzeologe i arhiviste. Sremski Karlovci: Muzej Vojvodine, 1977.
- UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice 1994. URL: http://dzs.ffzg.hr/text/UNESCOv_manifest_za_narodne_knjiznice.htm (2008-09-10)
